

DE VELE SOORTEN STILTE IN *DE STILLE KRACHT*

Wederzijds onbegrip of doodzwijgen?

Voor ons is 'de stille kracht' een begrip. Couperus heeft het algemeen bekend gemaakt, vooral na de verfilming van zijn gelijknamige roman in 1974. *Guna guna* is de Indonesische benaming voor geheimzinnige witte of zwarte magie, toverkunst dus. Meestal worden onverklaarbare, mysterieuze en verschijnselen bedoeld, waarmee je liever niet te maken krijgt en waarover je maar beter kun zwijgen. Op Java noemden ze het 'dat waarover je niet spreekt'. In de Nederlandse vertaling, 'stille kracht', komen al deze betekenissen samen. 'Stil' betekent namelijk niet alleen 'zwijgend', maar ook 'stiekem', 'geheim', 'onuitgesproken' en 'verborgen'.

Door Gerlov van Engelenhoven

De *stille kracht* gaat over een koloniale familie in Nederlands-Indië. De heer des huizes, Otto van Oudijck, is resident in de fictieve plaats Laboewangi op het eiland Java. In zijn politiek handelen wordt hij, zo lijkt het, van alle

De Heerenstraat in
Pasoeroean, ca. 1899.
Foto: Fa. H. Salz-
wedel, collectie Peter,
Den Haag.

kanten tegengewerkt. Dit gebeurt met name door de familie van de regent, Soerio Soenario, de lokale machthebber die officieel direct onder Van Oudijck functioneert. Van Oudijck verdenkt deze adellijke familie ervan in het geheim een opstand tegen het koloniale gezag te plannen. Maar naarmate het verhaal vordert, neemt de tegenwerking die hij ondervindt zelfs mystieke, spookachtige dimensies aan. Tijdens de climax van het verhaal lijkt zijn huis belaagd te worden door geesten en demonen, die op de muren en plafonds van zijn huis kloppen, zijn drank vergiften en zijn familie bekogelen met stenen en bespugen met kauwtak.

De 'stille kracht' wordt meestal op deze twee manieren uitgelegd: dan wel als stil verzet tegen het koloniale gezag door de plaatselijke bevolking, dan wel als een mysterieuze tegenwerking die vanuit het land zelf lijkt op te komen, alsof de Indische omgeving, de natuur zelf, probeert om de indringers weg te jagen. De kracht van de roman is dat de lezer telkens tussen deze twee interpretaties heen en weer wordt geslingerd. Wordt Van Oudijck echt door geesten belaagd, of is dit in scène gezet door de plaatselijke bevolking om hem angst aan te jagen?

In zijn biografische lezing van de roman (2014) voegt literatuurwetenschapper Olf Praamstra nog twee interpretaties van 'de stille kracht' toe. Ten eerste, zegt Praamstra, zijn 'Oost en West [voor Couperus] twee volstrekt gescheiden werelden, ondoordringbaar voor elkaar, zoals ook blijkt uit *De stille kracht*'.¹ De mysterieuze

tegenslagen die Van Oudijck in de roman ondervindt, staan wat Praamstra betreft symbool voor deze ondoordringbaarheid. De 'stille kracht' die ten grondslag ligt aan het onheil, verwijst naar een gebrek aan wederzijds begrip.

Praamstra's eerste interpretatie is dus die van stilte als gebrek aan betekenisvolle communicatie in de koloniale relatie tussen Oost en West. Zijn tweede interpretatie is die van stilte als resultaat van verzwijgen:

Dat zijn familie al vier generaties tot de elite van Nederlands-Indië hoorde, vertelde [Couperus] graag. Maar dat diezelfde familie verantwoordelijk was voor het Indische bloed dat door zijn aderen stroomde, daar wilde hij niets van weten. Over zijn sirih kauwende Indo-Europese overgrootmoeder die geboren en getogen was in Malakka, zwijgt hij. Datzelfde geldt voor zijn Indo-Europese grootmoeder, ook al was zij het die de rijkdom in de familie bracht; en evenmin vermeldt hij de Indische herkomst van zijn moeder.²

De krachtige stilte in dit citaat zit hem in het onuitgesproken in Couperus' zelfbeeld. Waar hij uitgesproken trots was op zijn geprivilegieerde positie binnen de context van Nederlands-Indië, verzweg of verloochende hij het saillante detail dat hij ten dele zelf van Indische afkomst was.

Praamstra's twee interpretaties van stilte, als wederzijds onbegrip en als vorm van verzwijgen, zijn waardevolle toevoegingen aan de manier waarop *De stille kracht* gelezen kan worden. In plaats van de stilte slechts politiek of mystiek te interpreteren, dus als een politieke opstand vanuit de plaatselijke bevolking of een spookachtige bedreiging vanuit het landschap zelf, zijn Praamstra's interpretaties die van stilte als communicatieprobleem en zelfs als psychologisch probleem: een vorm van (zelf)verloochening. In dit artikel zal ik deze twee interpretaties verder uitwerken aan de hand van een selectie fragmenten uit de roman. De vragen die ik hierbij steeds zal proberen te beantwoorden zijn, niet alleen: wat is 'de stille kracht?', maar ook: wie beoefent 'de stille kracht?'; waar wordt 'de stille kracht gebruikt?' en waarom wordt 'de stille kracht' gebruikt?

Wat is 'de stille kracht'?

Een veelvuldig geciteerd fragment waarin 'de stille kracht' uit de doeken wordt gedaan, staat ongeveer halverwege de roman:

De mystiek der zichtbare dingen op dat eiland van geheimzinnigheid, dat Java is... Uiterlijk de dociele kolonie met het overheerschte ras, dat niet opgewassen was tegen den ruwen koopman, die, in den glorie tijd van zijn republiek, met de jonge kracht van een jeugdig volk, gretig en winzuchtig, rond en koel, plantte voet en vlag op de in-een stortende keizerrijken, op de tronen, die wankelden, als

had de grond vulkanisch geaarbeefd. Maar, diep in zijn ziel, nooit overheerscht, hoewel zich, voornamelijk minachtend glimlachend, schikkend, lenig neërvliende onder zijn noodlot; diep in zijn ziel, trots een in het stof kruipenden eerbied, vrij levend een eigen mysterie-leven, verborgen voor den Westerschen blik, hoe die ook het geheim te doorgronden zoekt. [...] Onder al dien schijn der zichtbare dingen, dreigt het wezen der stille mystiek, als smeulend vuur in den grond en als haat en mysterie in het hart.³

De ‘stille kracht’ wordt hier expliciet uitgelegd als een verborgen dreiging, iets dat onder het oppervlak smeult. Kenmerkend is de manier waarop Couperus deze verborgen kracht tegelijkertijd uitlegt als iets dat de bevolking toebehoort en als iets dat het landschap eigen is. Het is een stille haat tegen de kolonist die de plaatselijke bevolking verstoort onder een laag van gespeelde eerbied, maar ook een natuurlijke kracht, die vanuit de grond zelf lijkt op te borrelen.

Tot zover is ‘de stille kracht’ dus vooral een kwestie van opzet, iets dat actief voor de kolonist verborgen wordt gehouden. In het volgende fragment wordt echter duidelijk dat die mate van opzet betrekkelijk is:

[De Javaan] voelt het, en hoopt het, en weet het, in de diepste innigheid van zijn ziel, die hij nooit opent voor zijn heerscher. Die hij ook niet zou kunnen openen. Die altijd blijft als het onleesbare boek, in de onbekende, onvertaaltbare taal, waarin wel de woorden de zelfde zijn, maar verschillend de tinten der woorden, en anders regenbogend de schakeeringen der twee gedachten: prisma's, waarin de kleuren verschillen, als brekende uit twee zonnen: stralingen uit twee werelden.⁴

De verborgenheid van de ware aard van de Javaanse bevolking is dus niet per se iets dat expres gebeurt. Couperus legt de relatie tussen kolonist en gekoloniseerde hier uit als twee werelden, die dusdanig anders zijn dat zelfs als de Javaan en de Nederlander wel dezelfde taal spreken, de betekenis van de taal nog steeds niet hetzelfde is voor beide partijen: ze begrijpen elkaar niet al zouden ze het willen. Hier is dus sprake van het wederzijdse onbegrip dat Praamstra ook aankaart.

Praamstra's tweede interpretatie, die van stilte als ontkenning, is terug te vinden in het volgende citaat:

Misschien als Van Oudijck nu en dan in de couranten las over het pan-islâmisme, dat hem iets aanzweemde of de zwarte macht, het sombere geheim even opende voor zijne diepste gedachte. Maar zooals nu – toerende met vrouw en kinderen [...], voelde hij te veel zichzelf, zijn heerschers-, zijn overheerschersnatuur, om iets van het zwarte geheim te raden, iets van het zwarte gevaar te zien.⁵

Wie beoefent 'de stille kracht'?

De anonieme brieven kreeg hij iedereen dag. Nooit hadden zij indruk gemaakt, maar den laatsten tijd verscheurde hij ze niet meer, maar las ze aandachtig en borg ze weg in een geheime lade. Waarom, had hij niet kunnen zeggen. Het waren beschuldigingen tegen zijn vrouw [...]. Het was hem zeggen, dat zijn verstooten vrouw gebrek leed en hem haatte; het was hem zeggen, dat hij een zoon had, naar wien hij nooit had omgekeken. Het was stil wroeten in al het geheime en duistere van zijn leven en werkkring. [...] Voor dezen man met zijn praktischen zin was het vage juist het ergerlijkste. Een open strijd zoû hij niet vrezen, maar dit schijngevecht in de schaduw maakte hem zenuwachtig en ziek. [...] Er was niets. Hij kon zich het gelaat van een vijand niet denken. [...] Het was te mystiek voor zijn natuur om hem niet bitter en somber en treurig te maken. [...] En hij sprak er met niemand over en besloot zijn leed hierover diep in zich.⁷

Prabesh

Scene uit een wajang-wong voorstelling voor de sultan van Jogjakarta, 1923. Collectie: Wereldmuseum (v/h Tropenmuseum), part of the National Museum of World Cultures, CC BY-SA 3.0.

Ironisch is, dat hoewel de aanklachten tegen hem heel duidelijk en uitgesproken zijn, hij toch volhoudt dat het hele gebeuren ‘mystiek’ is. Zou het echt waar zijn dat hij ‘zich het gelaat van een vijand niet [kan] denken’? Hij leest immers over dreigende opstanden in de krant? Hij weet immers zelf dat hij zijn buitenechtelijke kind weigert te erkennen en verstoten heeft om hem tussen de plaatselijke bevolking in het dorp te laten wonen? Bovendien weet hij wel dat de hele gemeenschap over zijn huidige vrouw roddelt en er veel gefluisterd wordt over haar overspeligheid. Als hij werkelijk zo verbaasd is, waarom laat hij de brieven dan aan niemand lezen en rept hij er met niemand een woord over? Dat hij er zelf zo geheimzinnig over doet, suggereert dat hij juist dondersgoed weet wat er speelt, maar dat hij het allemaal zo lang mogelijk stil probeert te houden.

Is er hier dus sprake van een mystieke tegenwerking, zoals hij zelf lijkt vol te houden, of bestaan er uitgesproken aanklachten die hij in de doofpot probeert te stoppen? Een antwoord wordt gegeven in het volgende fragment:

En dat er krachten waren, die zich verzamelden tot éene kracht, die hem tegenwerkte, die spotte met zijn voorstelling, die lachte om zijn ideaal, en die des te sterker was naarmate zij dieper verborgen bleef – hij zou het nooit toegeven: zijn natuur was niet om ze te erkennen en zelfs haar klaarduidlijkste openbaring zou voor zijn ziel een raadsel zijn, en mythe blijven.⁸

Mystiek of ontkenning? Het lijkt het laatste. Hoe duidelijk de feiten zich ook openbaren, het zou hem voor altijd een raadsel blijven: ‘hij zou het nooit toegeven.’

De 'stille krachten' die Van Oudijck om zich heen beweert te voelen, zijn bij nader inzien dus ook vrij wereldlijke beschuldigingen over machtsmisbruik en ontrouw. Deze beschuldigingen blijven met name zo stil, omdat hij ze zelf verzwijgt en er niet over wil nadenken. Door ze te blijven interpreteren als onbegrijpelijk, zelfs mystiek, hoeft hij ze niet onder ogen te komen. Ontkenning is ook een stille kracht.

Deze spanning tussen mystiek en ontkenning is niet alleen zichtbaar bij Van Oudijck zelf, maar ook bij andere hoofdpersonen, zoals Van Oudijcks over-speligen echtgenote, Léonie, en zijn zoon Theo uit een vorig huwelijk, met wie Léonie een verhouding heeft. In het volgende fragment, bijvoorbeeld, proberen zij samen hun angst te onderdrukken over de vreemde geluiden die zij telkens bij het vallen van de avond horen. Ze beginnen te vrezen voor een bovennatuurlijke oorsprong van deze geluiden, maar durven het niet hardop toe te geven:

Nu was het een korte kreet, dan was het een steunen als van een ziek kindje, dan was het zacht snikken als van gemartelde meisjes...

– Wat voor beesten zouden dat zijn? zei Theo. Zijn het vogels of insecten?...
Het gekerm en gesnik was heel duidelijk. Léonie zag spierwit en zij trilde over haar lichaam.

– Weest toch niet bang, zei Theo. Het zijn natuurlijk beesten...

Maar hijzelve was krijtwit van angst, en toen zij elkander in de ogen zagen, begreep zij, dat ook hij bang was. [...] Plotseling, zij beiden, de stiefmoeder, de stiefzoon, die brachten schande over het huis, waren zij bang, als met éene bangheid, bang als voor een straf. Zij spraken niet, zij zeiden elkander niets; zij bleven tegen elkaâr aan, begrijpende elkanders beven [...].⁹

Zoals Van Oudijck ontkent dat hij begrijpt waar het geroddel over gaat, zo ontkennen Léonie en Theo dat de vreemde geluiden kwelgeesten zouden kunnen zijn, die hen komen straffen voor hun incestueuze overspeligheid. In beide gevallen is in ieder geval één van de dimensies van stilte dus die van ontkenning: angsten onuitgesproken laten in de hoop ze daarmee te doen verdwijnen. Maar waar Van Oudijck zijn wereldse problemen, zoals kwaadsprekerij en opstandigheid, ontkent door ze als mystieke krachten te interpreteren, doen Léonie en Theo juist het tegenovergestelde. Zij proberen hun angst voor mystieke krachten te ontkennen, door ze te interpreteren als wereldlijke fenomenen, zoals het geluid van dieren.

Uit de vorenstaande voorbeelden blijkt, dat niet zozeer het Indische landschap stil is, of de mensen zwijgzaam en geheimzinnig, maar juist de Nederlandse familie zich omringt met stilte. Die spreekt niet over de dingen, verzwijgt, ontkent, verbergt. Juist in het huis van Van Oudijck zelf heersen geheimen, stiltes, onbespreekbare waarheden. De vraag die hier opkomt is dus niet alleen, wie past de stilte toe, maar ook: waar is het eigenlijk precies stil?

Waar huist 'de stille kracht'?

In het Indische landschap is het in elk geval niet stil. Neem dit fragment:

Te overvol van geluid was de Indische nacht, om haar niet rillen te doen op haar bed. Door het imperatieve brullen der vorschen om regen, om regen, om altijd meer regen nog, het aanhoudend gekwaak met éentonige brulkeel, hoorde zij rondtooveren duizende geluiden, die haar hielden uit den slaap. Er door heen sloegen de tokkè's, de gekko's als uurwerken hun slagen [...].¹⁰

Terwijl de luidruchtigheid van het Indische landschap steeds overweldigender lijkt te worden, wordt het huis van Van Oudijck naarmate de roman vordert verder in stilte ondergedompeld. Bijvoorbeeld, wanneer Léonie bekogeld wordt met een kleine ronde steen doet zich het volgende voor:

Zij gaf een gil [...]. Van Oudijck had haar gehoord, hij stond op, kwam van achter het schut. [...]

– Wat is er, Léonie...

– Niets, zeide zij, niet durvende zeggen, niet van de zieltjes, niet van den steen, bang voor de straf, die dreigde."¹¹

De stilte heerst dus niet zozeer in de omgeving rondom de familie van Van Oudijck, maar juist binnen de familie zelf, tussen de familieleden onderling. Naarmate de vijandigheid van de lokale gemeenschap tegen de koloniale familie steeds uitgesprokener en brutaler wordt, loopt Van Oudijcks huis steeds verder leeg. Zijn personeel vertrekt en ook zijn vrouw en kinderen verlaten hem. Uiteindelijk blijft hij alleen achter in het grote, stille huis. Ondanks de vreemde gebeurtenissen, waar iedereen in Laboewangi vanaf weet en inmiddels hardop over speculeert, omringt Van Oudijck zich nog steeds met een stilzwijgen. Het onderwerp mag van hem niet besproken worden, ook niet door zijn controleur, Eldersma en diens vrouw Eva, die hem als enige wel trouw blijven:

Van Oudijck zelve sprak er over met niemand, niet met zijn vrouw, niet met zijn kinderen, met de ambtenaren niet, en niet met de bedienden. [...]

Nu, in zijn groote huis, was Van Oudijck alleen. Daar de kokkie en de spen waren weggelopen, vroegen Eldersma en Eva hem steeds ten eten bij hen, zoowel rijsttafel als diner. Bij hen aan tafel sprak hij nooit over zijn huis, en er werd nooit over gesproken.¹²

Wat deze fragmenten aantonen, is niet zozeer dat de bovennatuurlijke interpretatie van de gebeurtenissen ongegrond zou zijn. De roman geeft voldoende aanleiding

*Detail van de
controleurswoning in
Lawang, ca 1899.
Foto: Fa. H. Salz-
wedel, collectie Peter,
Den Haag.*

om te geloven dat de familie wél door mystieke krachten belaagd wordt. Maar ook wanneer die interpretatie aangehouden wordt, ligt de 'stille kracht' van deze gebeurtenissen toch steeds niet zozeer bij de kwelgeesten zelf, die juist erg luidruchtig en opzichtig te werk gaan, maar bij de reactie van de Nederlandse familie op de gebeurtenissen. Terwijl het huilt en kermt en jammert om het huis heen, en terwijl het huis zelf onderworpen wordt aan luide hamerslagen op muren en plafonds, spreekt de familie nergens over, probeert alles telkens zo snel mogelijk in de doofpot te stoppen, tot taboe te maken, dood te zwijgen.

Zelfs in de meest beroemde scène uit het boek ligt de stilte veeleer bij de familie dan bij de al dan niet bovennatuurlijke kwelgeesten die hun het leven zuur maken. Wanneer Léonie tijdens het baden bespuugd wordt met kauwtak, laat Van Oudijk een stel soldaten aantreden, met wie hij samen 's nachts de badkamer onderzoekt om te kijken of ze de oorsprong van de aanvallen kunnen vinden. Daarover is vervolgens dit te lezen:

De mannen, allen, gingen de badkamer in.
Zij bleven er den geheelen nacht. [...] Tegen vijf uur kwamen zij er uit, en namen dadelijk, gezamenlijk, een zwembad. Over wat hun gebeurd was, spraken zij niet, maar hun nacht was verschrikkelijk geweest. Nog de volgende morgen werd de badkamer omvergehaald.

Allen hadden zij Van Oudijck beloofd niet over die nacht te spreken [...]. Ook de officieren, in Ngadjiwa, zwegen. [...]

Eldersma had intusschen opgemaakt het rapport van hun gezamenlijk waken en zij onderteekenden allen het onwaarschijnlijk verhaal. Het rapport bracht Van Oudijck persoonlijk naar Batavia, en reikte het over aan de Gouverneur-Generaal. Sedert berustte het in de geheime archieven der regering. [...] ¹³

Als eenstemmig kwam men overeen niet meer te praten over het vreemde [...]. Feest volgde na feest, bal na bal, komedie na concert.¹⁴

De gebeurtenissen in de badkamer krijgen dus wel degelijk een zweem van mysterie in dit fragment. Maar alle geheimzinnigheid komt voort uit de vreemde, ontwijkende manier waarop Van Oudijck en zijn mannen, en zelfs de maatschappelijke context om hen heen, te werk gaan. Iedereen weet dat ze een nacht doorbrengen in de badkamer. Maar zij vertellen niemand wat ze ervaren hebben en brengen het rapport dat zij erover schrijven direct naar de geheime archieven van de regering. Vervolgens kiest de hele gemeenschap ervoor om het er niet meer over te hebben.

De spanning tussen de twee gebruikelijke interpretaties is hier nog altijd aanwezig. Léonie is óf bespuugd door politieke tegenstanders die zich voordoen als kwelgeesten, óf door daadwerkelijke kwelgeesten. Maar waar de belagers, of het nou kwelgeesten of rebellen zijn, baldadig en luidruchtig te werk gaan, heerst de krachtige stilte juist in de manier waarop de koloniale familie er op reageert.

Wat? Wie? Waar?

Een belangrijke kracht van de roman, uiteindelijk, is dat de spanningen allemaal niet worden opgelost. Het verhaal biedt geen uitsluitel. Op de vraag, wat is 'de stille kracht?', zijn alle antwoorden mogelijk. Wellicht is het een Indische haat tegen de koloniale macht, dan wel politiek, dan wel mystiek; wellicht is het juist het collectieve Nederlandse verzwijgen en ontkennen van politieke onrust en naderend onheil. Deze ontkenning is zowel politiek als psychologisch uit te leggen. Van Oudijck en zijn familie ontkennen niet alleen dat Indië in opstand aan het komen is, maar ze ontkennen ook hun eigen gevoelens van schaamte en schuld, waarvan ze de angst voor straf projecteren op wat zij stiekem interpreteren als bovennatuurlijke vergelding.

Op de vraag, wie beoefent 'de stille kracht?', kunnen we geen van de antwoorden uitsluiten. Couperus beschrijft de manier van doen van de plaatselijke bevolking vaak als ondoorgrondelijk, maar net zo vaak suggereert hij dat deze interpretatie van ondoorgrondelijkheid voortkomt uit Van Oudijcks eigen onwil om zijn politieke en persoonlijke realiteit onder ogen te zien. We kunnen 'de stille kracht' wel degelijk interpreteren als een bovennatuurlijk verschijnsel, maar net zo goed als een bijna kleinburgerlijke dynamiek tussen de Nederlandse familieleden onderling

om het niet over confronterende en ongemakkelijke dingen te hebben en te allen tijde een façade van orde en rust te bewaren.

Zelfs op de vraag, waar huist 'de stille kracht'?, is geen eenduidig antwoord... Terwijl de omgeving uiteindelijk vrij expliciet en opzichtig in opstand komt, is er binnen het koloniale gezag, van Van Oudijcks familiehuus tot de geheime archieven van de regering aan toe, juist sprake van een handhavende stilte: het in de doofpot stoppen van opruiingen en andere problemen die de gevestigde orde aan het wankelen zouden kunnen brengen.

Waarom?

Rest nog de vraag: waarom gebruikt men 'de stille kracht'? Het antwoord op deze laatste vraag is afhankelijk van de antwoorden die men kiest op de eerdere vragen: wat, wie en waar? Wie 'de stille kracht' interpreteert als een Indische, dan wel politieke of mystieke, kracht die de koloniale familie het leven zuur maakt, dan is het antwoord op de waarom-vraag niet moeilijk te geven. De 'stille kracht' is dan een kracht van vergelding, van boete, en uiteindelijk van antikoloniaal verzet.

Wanneer men echter ook de Nederlandse dimensie van 'de stille kracht' serieus neemt, is het antwoord minder eenduidig. Als 'de stille kracht' ook een kracht van ontkenning is, van ontwijking van verantwoordelijkheid, verzwijgen van schuld en onderdrukking van schaamte, dan krijgt het antwoord op de waarom-vraag ook een psychologische dimensie. Dit wordt duidelijk in een laatste fragment over Van Oudijcks onderdrukte twijfels, tegen het einde van het boek:

En Van Oudijck, die nooit was bijgeloovig geweest, [...] waar het onbegrijpelijk spookte rondom hem heen, die rapporten had doorlezen terwijl het hamerde boven zijn hoofd [...] – Van Oudijck, voor het eerst van zijn leven, nu hij de sombere blikken van Theo [...] zag, nu hij zijn vrouw, brutaler iederen dag, met den jongen De Luce eensklaps vond hand in hand, haar knieën bijna in de zijne, nu hij zichzelf zag, veranderd, verouderd, somber spiedende, – werd bijgeloovig, onoverkomelijk bijgeloovig, geloovende aan een stille kracht, die school waar wist hij niet, in Indië, in den grond van Indië, in een diep mysterie, ergens, ergens – een kracht, die hem kwaad wilde, omdat hij was Europeaan, overheerscher, vreemdeling op de geheimzinnige heiligen grond. [...] Het was ongelooflijk, maar nu, 's avonds als hij werkte, luisterde hij naar het avonddonzen in den tuin, of naar de rat, die stommelde boven zijn hoofd. En dan stond hij eensklaps op, liep in de kamer van Léonie en keek onder haar bed.¹⁵

Hier wordt een psychologische verklaring gesuggereerd voor 'de stille kracht' die Van Oudijck ervaart. De zaken die hem teisteren, worden hier vrijwel uitgespeld: hij ziet zijn vrouw steeds brutaler overspelig zijn, hij ziet zijn zoon zich van hem

verwijderen. Bovendien worden de ‘mysterieuze’ geluiden hier expliciet verklaard als het rond stommelen van ratten en andere avondgeluiden uit de omgeving. Niettemin, hoewel de situatie hem dus inmiddels ondubbelzinnig voor zou moeten komen, projecteert hij zijn problemen alsnog zonder omhaal op de Indische omgeving waarin hij zich niet meer thuis voelt, en waarin hij zich bovendien als koloniaal gezaghebber schuldig begint de voelen aan overheersing. Hij ziet Léonie hand in hand met andere mannen, maar plaatst toch het ongeluk dat hem teistert als ‘diep mysterie’ in de ‘geheimzinnige heilige grond’ van Indië.

Waarom? Ik opperde het al in de inleiding van dit artikel: ontkenning, weigering eigen verantwoordelijkheid onder ogen te komen. Praamstra zegt dat Oost en West voor Couperus ‘twee volstrekt gescheiden werelden’ zijn, ‘ondoordringbaar voor elkaar’.¹⁶ Hieraan kan men ook de nuance toevoegen, door te vragen: is deze volstreekte scheiding onoverkomelijk, of juist wél overkomelijk? Is de wederzijdse ondoordringbaarheid een kwestie van elkaar niet kúnnen of niet willen begrijpen?

Zijn de aanvallen op Van Oudijcks familie bovennatuurlijk of politiek? Zijn de redenen voor deze aanvallen onbegrijpelijk, of allang begrepen maar pertinent ontkend? *De stille kracht* speelt met deze vragen en blijft de lezer uiteindelijk een definitief antwoord schuldig. Alle mogelijke interpretaties, van de politieke tot de mystieke, tot zelfs de psychologische, blijven te allen tijde mogelijk en aannemelijk. Het is aan de lezer om er zelf wel of geen sluitende invulling aan te geven. Aan deze onopgeloste openheid, deze voor sommigen wellicht frustrerende, voor anderen juist eindeloos boeiende onduidelijkheid, ontleent de roman zijn eigen, ultieme stille kracht. ■

Noten

1. Olf Praamstra: ‘Het Vijandige Indië van Louis Couperus’. In: *Indische Letteren* 29, 2014, p.20.
2. Idem, p.3.
3. Louis Couperus: *De stille kracht*. Volledige werken Louis Couperus, deel 17, p.105-106.
4. Idem, p.106-107.
5. Idem, p.39.
6. Idem, p.105.
7. Idem, p.101-102.
8. Idem, p.115.
9. Idem, p.161-162.
10. Idem, p.178.
11. Idem, p.162-163.
12. Idem, p.173-174.
13. Idem, p.180-181.
14. Idem, p.182.
15. Idem, p.188-189; 190-191.
16. Praamstra, p.20.